

Türkiye Su Ürünleri Sektörünün Rekabet Edebilirliğinin Porter'ın Elmas Modeli ile Değerlendirilmesi

Bilgen AKMERMER ¹, Hasan AYYILDIZ * ²

Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Trabzon/TÜRKİYE
E-mail: bilgenakmermer@hotmail.com

Makale Bilgisi

Alınış Tarihi:

29/11/2020

Kabul Tarihi:

25/05/2021

Anahtar Kelimeler:

- Elmas Modeli
- Rekabet Gücü
- Su Ürünleri

Öz

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'nın 2030 gündeminde ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan sürdürülebilir tarımsal kalkınmayı sağlamak amacıyla su ürünleri sektörünün geliştirilmesi yer almaktadır. Küresel ticarete de potansiyel ülkelere sürekli ve yüksek getirili bir pazar avantajı sağlayan ve uluslararası rekabetçiliği yüksek olan su ürünleri sektörü Türkiye için de öncelikli sektörlerden biridir. Coğrafik konumu ve biyoçeşitlilik avantajı ile sektörde avantaj sağlayan Türkiye su ürünleri sektörünün uluslararası rekabetçiliğinin sürdürülmesi için farklı kilit faktörlerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu araştırmanın amacı Türkiye su ürünleri sektörünün yapısal ve kurumsal kilit faktörlerinin mevcut durumunu analiz ederek, sektörün uluslararası rekabet gücünü destekleyici politikalara vurgu yapmaktır. Bu anlamda analiz için Michael E. Porter tarafından geliştirilen ve sektörlerin uluslararası rekabetçiliğini ülkelerin sahip olduğu ulusal koşullar ile değerlendiren Elmas Modeli kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; Türkiye su ürünleri sektörünün rekabet pozisyonu, 5 üzerinden 3,23 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç Türkiye için kabul edilebilir olsa da rekabet gücünü arttırmak ve sürdürülebilir rekabeti sağlamak için bazı önemli eksikliklerin giderilmesine yönelik adımların atılması gerekmektedir.

Evaluation of Turkish Fisheries Sector Competitiveness by Porter's Diamond Model

Article Info

Received:

29/11/2020

Accepted:

25/05/2021

Keywords:

- Competitive Power
- Diamond Model
- Fisheries

Abstract

In the 2030 agenda of the United Nations Food and Agriculture Organization (FAO), the development of the fisheries sector is included in order to ensure economic, social and environmentally sustainable agricultural development. Fisheries industry which provide continuous and high income market advantage and has international competitiveness, is one of the priority sectors for Turkey. In order to maintain the international competitiveness of the Turkish fisheries sector, which has an great advantage with its geographical location and biodiversity advantage, different key factors should also be evaluated. Therefore, the purpose of this research is to analyze the current situation of the structural and institutional key factors of the Turkish fisheries sector and to emphasize the policies that support the international competitiveness of the sector. In this sense, the Diamond Model, which was developed by Michael E. Porter is used for the analysis to evaluate the international competitiveness of the sectors with the national conditions of the countries. According to the results; the competitive position of Turkish fisheries sector, has been identified as 3.23 out of 5. Although this result is acceptable for Turkey, to increase its competitiveness and ensure sustainable competition, some actions have to be taken to eliminate some major shortcomings.

Atf bilgisi/Cite as: Akmermer, B., Ayyıldız, H., (2021). Türkiye su ürünleri sektörünün rekabet edebilirliğinin porter'ın elmas modeli ile değerlendirilmesi. Menba Kastamonu Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi Dergisi, 7(1), 34-45.

GİRİŞ

Geçmişten bu yana insanoğlunun beslenmesinde su ürünlerinin önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Dünya nüfusundaki artış ile birlikte beklenen gıda yetersizliği karşısında toplumların yeterli ve dengeli beslenebilmesi adına besin olarak başka bir eş değerinin olmaması nedeniyle de su ürünlerine verilen önem giderek artmaktadır. Ancak plansız kentleşme, iklim değişikliği, deniz kirliliğinin artması ve kaynakların bilinçsiz tüketilmesi sonucu su ürünleri sektörü önemli bir tehdit altına girmiştir. Dolayısıyla ilgili örgütler ve ülkeler sektörün devamını sağlamak adına gerekli tedbirleri almakta ve önemli çalışmalar yürütmektedir. Özellikle yetiştiricilik faaliyetlerinin artırılması ve donanımlı tesisler sayesinde su ürünlerinin katma değerli şekilde işlenebilir hale gelmesi ürünlerin ticari değerini artmış ve sektör yıllar itibarıyla daha değerli hale gelmiştir. Bu değer ile

birlikte sektörün önümüzdeki yıllarda küresel güvenilir gıda tüketiminin ve ekonomik büyümenin önemli bir kaynağı olarak gelecek sektörler arasında yer alacağı aşikardır. Dolayısıyla sektörde giderek artan bir uluslararası rekabet söz konusudur. Türkiye'nin ise bu rekabette kendini nasıl konumlandıracağı ulusal kaynaklarına ve sektörel yapılanmasına bağlıdır. Bu anlamda Türkiye'nin ulusal kaynaklarının mevcut durumunun değerlendirilmesi artı ve eksi yönlerinin ortaya konulması için sektörel rekabet gücü analizi yapılması uygun görülmüştür.

Sektörlerin rekabet gücü analizlerinin yapılmasındaki asıl amaç, sektörün rekabet üstünlüğü yaratabilecek dayanakların, üstün/zayıf yanların ve fırsat/tehditlerin tespit edilmesi ve bu tespitlere yönelik uzun dönemli rekabet stratejilerinin geliştirilmesidir. Bu konuda öncelikli yaklaşımların başında Michael E. Porter tarafından "Ulusların Rekabet Üstünlüğü (The Competitive Advantage of Nations)" isimli eserinde ortaya koyduğu Elmas Modeli (Diamond Model) gelmektedir. Model Porter tarafından 10 farklı coğrafyadaki ülkede 100'den fazla sektöre uygulanmıştır. Daha sonra farklı araştırmacılar tarafından da bir çok farklı sektörde rekabet gücünün ölçülmesinde kullanılmıştır.

Bu araştırmanın amacı Elmas Modeli çerçevesinde Türkiye su ürünleri sektörünün uluslararası pazarlardaki rekabet gücünü destekleyecek ulusal koşulların değerlendirilmesidir.

Elmas Modeli'nin üzerine kurulduğu temel varsayım, "uluslararası pazarlarda rekabet avantajının kaynağı ulusal koşullardan kaynaklanmaktadır" yaklaşımına dayanmaktadır. Bu çerçevede Porter (1990), "ulusal bir sektörün uluslararası pazarlarda avantajlı konuma gelmesini sağlayan ulusal koşullar nelerdir" sorusuna yanıt aramaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın ana araştırma soruları;

- *Türkiye su ürünleri sektörünün uluslararası rekabetini arttıracak ve sürdürülebilir kılacak ulusal faktörler nelerdir?*
- *Bu faktörlerden hangilerinde Türkiye yeterli güce sahiptir?*
- *Hangi faktörlerde ise Türkiye'nin eksiklikleri bulunmaktadır?*
- *Eksiklikleri gidermek ve sürdürülebilir rekabeti sağlamak için nasıl adımlar atmalıdır?*

olarak belirlenmiştir. Elmas Modeli çerçevesinde sektörlerin uluslararası rekabet gücünü belirleyen altı faktör "Faktör koşulları, talep koşulları, ilgili ve destekleyici endüstriler, firma yapısı, stratejisi ve rekabet, devlet ve şans" dikkate alınmış ve Türkiye'nin bu 6 faktör çerçevesinde sahip olduğu mevcut potansiyeli değerlendirilmiştir. Türkiye su ürünleri sektörünün rekabet gücünü araştırmaya yönelik yapılan bu çalışmada sektörel kurumlara ve iş dünyasına katkı sunulmaya çalışılacaktır. Özellikle sektörün avantajlı ve dezavantajlı durumları değerlendirilecek ve sektörün uluslararası pazarlarda sürdürülebilir rekabet avantajına sahip olabilmesi için sektör içinde atılması gereken adımlara vurgular yapılacaktır.

Su Ürünleri Sektörü

Su ürünleri sektörü ise, bitkisel üretim, hayvansal üretim ve ormancılıkla beraber tarımın dört alt sektöründen birini oluşturmaktadır. Sektörün ayrıntılı tanımına bakıldığında ise; deniz ve iç sularda mevcut bitkisel ve hayvansal organizmaların korunması, kaynakların akılcı ve süreklilikle kullanımının sağlanması; avcılık, yetiştiricilik, ürünlerin taşınması, muhafazası ve pazarlanması süreçlerinin yürütülmesini; su ürünleri işletmeleri, işleme ve entegre tesisleri, gemi inşası, ağ imalatı, kooperatifçilik, liman ve çekek yerleri, balık halleri gibi tüm alt yapı tesislerinin ve destek yapılarının yönetimini ve tüm bu sektör faaliyetleri yanında araştırma, geliştirme ve eğitim gibi destekleyici süreçlerin yürütülmesini de içine alan çok geniş bir faaliyet alanını kapsayan bir sektör olarak görülmektedir (OKA, 2013).

Sektörün ilk olarak insan beslenmesine olan katkısı göz önüne alındığında, beslenme sürecinde insanoğlunun tükettiği ürünler içinde su ürünleri, zengin hayvansal protein kaynaklarından birisi olarak insan beslenmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Yapılan bilimsel araştırmalar da dengeli ve sağlıklı beslenme açısından su ürünlerinin, protein ve yağ içeriği bakımından insanoğlu tarafından tüketilmesi gereken önemli gıda maddelerinin başında geldiğini göstermektedir (TÜBA, 2019). Dolayısıyla artan nüfus ile büyüyen beslenme sorunu karşısında ülkeler, sorununun azaltılması ve sağlıklı beslenmenin artırılmasında su ürünlerinin önemli bir rolü olduğunun bilinciyle, tüketimin artırılmasını ve üretimin de talebe cevap verebilecek şekilde desteklenmesi için yoğun çaba harcamaktadır. Bu anlamda, gelişen teknolojilerin ve ar-ge çalışmalarının da etkisiyle avcılık faaliyetlerinin yetiştiricilik faaliyetleriyle desteklenmesi, su ürünleri türlerinin artırılması, işleme sanayisinde görülen yenilikler, filoların teknolojilerle donatılmış olması neticesinde daha fazla üretim değerine ulaşılmıştır. Özellikle 1980'lerden itibaren hızlı bir gelişim gösteren su ürünleri yetiştiriciliği, bugün gıda üretimi yapan sektörler içinde en hızlı büyüyen sektör olarak görülmektedir (OECD, 2016). Aynı zamanda önemli bir gelir getirici sektör olarak da gelişimini sürdürmektedir. Özellikle kıyı şeridi olan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için milyonlarca kişiye istihdam alanı sağlayan önemli bir sektör olarak öne çıkmaktadır.

Avcılık üretiminin, nispeten durağanlık gösterdiği 1980'li yıllardan beri, su ürünleri yetiştiriciliği, insan tüketimine yönelik su ürünleri tedariki açısından, sürekli ve istikrarlı bir büyüme göstermektedir. Geçen yıl %3,9 arttığı tahmin edilen yetiştiricilik hasadıyla birlikte, sektör istikrarlı bir şekilde yukarı yönlü büyümeye devam etmektedir. Küresel balık üretimi, 2019 yılı itibarıyla toplamda 177,8 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Yetiştiriciliğin toplam üretime katkısı ise %46'dır. Tüm üretimin 156 milyon tonu insan tüketimi için kullanılmış olup, 22 milyon ton ise balık unu ve balık yağı üretimi için kullanılmıştır. Çin, 2018'de küresel balık üretiminin % 35'ini gerçekleştiren en büyük balık üreticisi olmuştur. Çin hariç tutulduğunda, 2018'de üretimin önemli bir payı Asya'dan (%34) gerçekleşmiş onu Amerika (%14), Avrupa (%10), Afrika (% 7) ve Okyanusya (%1) izlemiştir. Toplam su ürünleri üretimi, son birkaç on yılda Avrupa ve Amerika hariç tüm kıtalarda önemli artışlar göstermiştir. Son 20 yılda Afrika ve Asya'da ise neredeyse iki katına çıkmıştır (FAO, 2020).

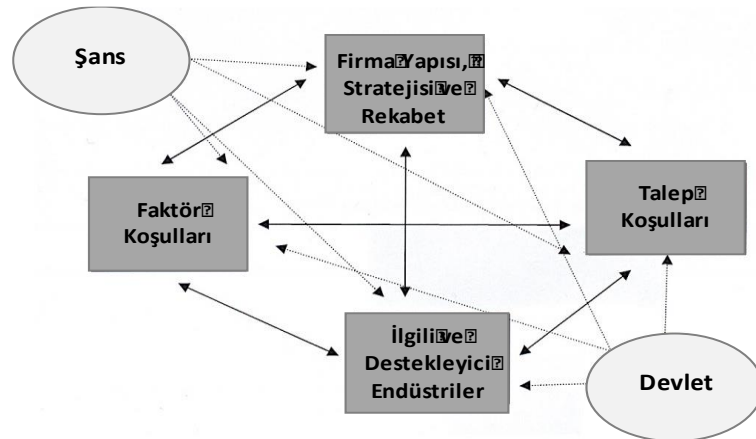
Su ürünleri sektörü hayvan ve insan beslenmesine olan katkısı, ilaç ve kozmetik sanayi gibi önemli sanayii sektörlerine hammadde sağlaması, istihdam imkanları ve yüksek ihracat potansiyeline sahip olması nedeni ile tarım sektörü içerisindeki en önemli sektörlerin başında gelmektedir. (Şahin, 2012). Tüm bu özellikler, su ürünleri sektörünün hem toplumsal hem de ticari anlamda kayda değer bir ivme ile büyüyen ve gelişen bir sektör olacağını göstermektedir.

Porter'in Elmas Modeli Çerçevesinde Rekabet Gücü

Bir ülkenin ekonomisinin başını çeken sektörlerin rekabet gücü ne kadar yüksek ise o ülkenin uluslararası rekabet gücü de o derece yüksek olacaktır. Bu anlamda Michael E. Porter (1990) da, ülkelerin uluslararası alanda rekabet gücü kazanması için öncelikle sektörlerin rekabet gücünü kazanması gerektiğini savunmaktadır.

Uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından ulusal rekabet gücü ile ilgili birçok tanım yapılmıştır. OECD tarafından yapılan tanımda ulusal rekabet gücü: *bir ülkenin, serbest ve adil piyasa koşullarında uzun dönemde vatandaşlarının reel gelirini koruyabilme veya artırabilme kabiliyeti* olarak ifade edilmektedir. Avrupa Birliği Komisyonu tarafından yapılan tanımda ise, ulusal rekabet gücü *küresel piyasalardaki konumunu koruma veya iyileştirme* olarak ifade edilmektedir (Karaaslan ve Tuncer, 2010). Literatürde yer alan araştırmalara bakıldığında ise Landau (1992)'ya göre *gelecek neslin yaşam düzeyini ve ülkenin büyüme potansiyelini düşürmeden, tam istihdam düzeyine veya tam istihdama yakın bir istihdam düzeyine ulaşarak, ülkede yüksek bir hayat standardı ve makul bir büyüme oranının elde edilmesi* şeklinde tanımlanmaktadır (Çivi, 2001). Markusen (1992) *bir ülke, serbest ticaret koşulları altında ve uzun dönemde dış ticaretini dengede tutarak ticaret ortaklarınıninkine eşit bir reel milli gelir artışını sürdürebiliyorsa rekabetçi bir ülkedir* açıklamasını getirmektedir (McFridge, 1995). Aktan ve Vural, (2004b: 60), ise ulusal rekabet gücünü *bir ülkenin, serbest piyasa koşulları altında, bir yandan uzun vadede halkının reel gelirini artırırken öte yandan, uluslararası piyasaların koşullarına ve standartlarına uygun mal ve hizmetleri üretebilme yeteneği* olarak tanımlamıştır. Tüm bu tanımlar altında, gelir ve istihdam düzeyinin artırılabilmesi, yaşam kalitesinde sürdürülebilirliğini sağlanması ve uluslararası pazarlarda söz sahibi olma sürekliliğinin ülkenin rekabet gücünü yansıtan unsurlar olduğu görülmektedir. Ancak burada gözden kaçırılmaması ve ifade edilmesi gereken önemli bir nokta; uluslararası arenadaki ulusal rekabet gücü büyük ölçüde endüstri temelli gibi görülse de, dış çevre desteği olmadan rekabet gücünün sürekliliğinin sağlanamayacağıdır. Burada dış çevre etkeninin en önemli kısmını kamu kaynaklı politikalar, stratejiler ile tahmin ve kontrol edilemeyen etkenler oluşturmaktadır. Bu çerçevede Michale E. Porter Tüm bu faktörleri içinde aldığı bir model önermiştir. Porter, "Ulusların Rekabet Üstünlüğü (The Competitive Advantage of Nations)" isimli eseri ve ortaya koyduğu Elmas Modeli (Diamond Model) ile ulusların nasıl rekabet üstünlüğü sağladığını incelemiştir. Elmas modelinin üzerine kurulduğu temel varsayım, "uluslararası pazarlarda rekabet avantajının kaynağı ulusal koşullardan kaynaklanmaktadır" yaklaşımına dayanmaktadır. Bu çerçevede Porter, "ulusal bir sektörün uluslararası pazarlarda avantajlı konuma gelmesini sağlayan ulusal koşullar nelerdir" sorusuna yanıt aramaya çalışmıştır. Elmas Modeli ile bir ülkedeki belirli bir endüstrinin uluslararası düzeyde rekabetçiliğinin sağlanabilmesinin o ülkedeki dört temel faktöre bağlı olduğunu, bu faktörlerde endüstri güçlü ise, bu endüstri için rekabet avantajına sahip olduğunun ifade edilebileceğini açıklamıştır. Ayrıca modele iki adet dışsal faktör de ekleyerek bu iki dışsal faktörün olumlu yönde endüstriyi etkilemesi durumunda ülkenin uluslararası rekabet gücünün çok daha fazla artacağını belirtmiştir (Porter, 1998).

Bu altı faktör; *bir ülkenin rekabetçi endüstrileri için üretim faktörleri bakımından gerekli olan girdileri ifade eden faktör girdileri, sektörün sunduğu ürünlere olan talep şekil ve çeşitliliğini ifade eden talep koşulları, sektörü etkileyen ve sektöre olan dolaylı katkı sağlayan ve rekabet düzeyi yüksek diğer kurum ve kuruluşların varlığını ifade eden ilgili ve destekleyici sektörler, ülkedeki işletmelerin nasıl kurulduğu, organize edildiğini, yönetildiğini ifade eden firma yapısı, stratejileri ve rekabeti, bir ülkedeki koşullarıyla az ilgisi olan ve genellikle firmaların ve devletin müdahalesi dışında gelişen olaylar olarak ifade edilen şans faktörü ve sektördeki rekabete, sektörün gelişmesinde ortaya çıkabilecek fırsat ve tehditlere karşı hükümetlerin aldığı kararlar ve uygulanan politikaları ifade eden devlet faktörü* şeklinde belirlenmiştir. Temel ve dışsal faktörlerin ifade edildiği Elmas Modeli Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Elmas Modeli

Porter (1990)'ın Elmas Modelinin kullanıldığı birçok ulusal ve uluslararası çalışma bulunmaktadır. Ülkemizde Elmas Modeli kullanılarak otomobil endüstrisi (Tatoğlu, 1996), elektronik (Bulu vd., 2006), gıda (Bulu vd., 2007), tekstil ve hazır giyim

(Eraslan vd., 2008; Akdağ vd., 2014), turizm (Özer, 2012; Bilir, 2016), sivil havacılık (Yazgan ve Yiğit, 2013) sektörlerinde rekabet gücü analizleri yürütülmüştür. Su ürünleri sektöründe de çeşitli ulusal veya uluslararası çalışmalar bulunmaktadır. Akmermer (2015), yüksek lisans tez çalışması kapsamında uluslararası rekabetçilik bakış açısıyla su ürünleri sektörünün o günkü rekabet gücünü Porter'ın Elmas modeli ile incelemiştir. Ayrıca Dalkıran (2019), Türkiye'deki su ürünleri yetiştiriciliği işletmelerinin uluslararası rekabetçilik durumunu Porter'ın Elmas Modeli ile incelemiştir. Ayrıca, ülkemizin dahil olduğu ve diğer yöntemlerle yapılan çalışmalar kapsamında ise Altay (2008), Türkiye'nin Avrupa Birliği pazarındaki rekabet gücü düzeylerinin incelenmesi amacıyla karşılaştırmalı üstünlükler teorisi kapsamında bir çalışma yürütmüştür. Aydın, vd. (2014), Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerinin su ürünleri sektöründe rekabet gücünü belirlemek amacıyla Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksini kullanmıştır. Uzmanoğlu ve Arslan (2017), deniz balığı yetiştiriciliği sektöründe rekabet algısı üzerine bir çalışma yürütmüştür. Kuşat (2018) su ürünleri sektörünün rekabet gücünü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA) ve Karşılaştırmalı İhracat Performansı (CEP) endeksi kullanarak değerlendirmiştir.

MATERYAL ve YÖNTEM

Türkiye su ürünleri sektörünün uluslararası rekabetçiliğini etkileyen faktörlerin Porter'ın Elmas Modeli kullanılarak açıklanması bu çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Gerekli verilerin toplanması için sektörle ilgili resmi kurum ve kuruluşlar (*Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM), T.C. Kalkınma Bakanlığı (11. Kalkınma Planı), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Su Ürünleri Araştırma Merkezleri*) tarafından hazırlanan raporlar ve paylaşılan veriler kullanılmıştır. Bu raporlarda açıklanan veriler ve saha çalışmalarından elde edilen sonuçlar ışığında Elmas Modeli çerçevesinde belirtilen ana faktörler ve alt faktörlerle ilgili değerlendirmeler yapılmış ve yine bu yayınlarda yer alan uzman görüşleri ile faktörlerin ve alt faktörlerin derecelendirilmesi sağlanmıştır.

Modelde yer alan ana 6 faktör için alt değişkenler belirlenmiştir. Faktör ve değişkenlerin her biri 1 (en düşük) ile 5 (en büyük) arasında değerlendirilmiştir. Değişkenlerin her birinin ilk önce ait oldukları faktör için önemleri, daha sonra ise dünya genelindeki sektör yapısına göre mevcut durumları derecelendirilmiştir. Her bir faktör ve altındaki değişkenlerin mevcut durumları rakamsal olarak belirlendikten sonra, sektörün rekabetçilik gücünü ortaya çıkarmak için modelinin 6 ana faktörü için de aynı metodoloji tekrarlanmıştır. Rekabet düzeyi katsayısını hesaplayabilmek için şu şekilde bir formülasyon kullanılmıştır (Porter, 1998).

$$R = \frac{\sum_{k=1}^m FA_k * FD_k}{\sum_{i=1}^n DA_i \sum_{k=1}^n FA_k} \quad (1)$$

$$FD_k = \frac{\sum_{i=1}^n DA_{ki} * DD_{ki}}{\sum_{i=1}^n DA_{ki}} \quad (2)$$

R : Rekabetçilik katsayısı (rekabet gücü)

DD_{ki} : k faktörü altındaki i değişkenin değerini (dünya geneline göre mevcut durumu),

DA_{ki} : k faktörü altındaki i değişkenin ağırlığını (faktör içindeki etki derecesi)

FD_k : k faktörünün aldığı değeri (dünya geneline göre mevcut durumu)

FA_k : faktörüne verilen ağırlığı (rekabet gücüne etki derecesi)

temsil etmektedir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Türkiye su ürünleri sektörünün rekabet gücü, sektörle ilgili kurumlar tarafından hazırlanan raporlarda verilen bilgiler ve sektörün gelişimi ile ilgili sunulan görüşler ışığında Elmas Modelinde yer alan faktörler ve değişkenler çerçevesinde gruplandırılmış ve aşağıdaki şekilde değerlendirilmiştir.

Faktör Koşulları

Faktör koşulları, Türkiye’de su ürünlerinin rekabet gücünün temel belirleyicisi durumundadır. Faktör koşulları altında sektörün doğal kaynakları, üretim potansiyeli, hammadde kaynakları, fiziki kaynakları, insan kaynakları ve bilgi kaynakları incelenmiştir.

Doğal Kaynaklar: Ülkemiz farklı üretim potansiyeline sahip Karadeniz, Ege, Akdeniz Marmara ile çevrili olup 25 akarsu havzasında çok sayıda akarsuya, 861 adet baraja ve 1.300 civarında gölete sahiptir (DSİ, 2019). Uygun coğrafi özellikler yanında, biyo-çeşitlilik açısından da Türkiye’nin zengin olması alternatif ürün yetiştirilmesine de imkan sağlamaktadır. Türlerin bölgesel dağılımına bakıldığında ise Karadeniz’de 247, Marmara Denizi’nde 200, Ege Denizi’nde 300 ve Akdeniz’de 500 su ürünü türü bulunmaktadır. Ancak ekonomik olarak, değerlendirilen türlerin sayısı 100’ü geçmemektedir (Ermiş, 2008).

Üretim Potansiyeli: Türkiye’de deniz/içsu avcılığı ve yetiştiricilik yöntemleri ile su ürünleri üretilmektedir. Ancak avcılık yoluyla elde edilen üretim miktarının avlanabilir stok büyüklüğünün sınırına eriştiği ifade edilmektedir (SGB,2019). 2019 yılında denizlerde ve içsulara avcılıkla yapılan üretim 463.168 ton olurken, yetiştiricilik üretimi ise 373.356 ton olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2020). Denizlerde avcılık aracılığıyla yapılan pelajik deniz balık türlerinin önemli kısmını *Hamsi, Sardalya, İstavrit, Palamut, Lüfer* ve *Çaça* türleri oluştururken; demersal deniz balık türlerinde ise; *Mezgit, Bakalorya, Barbun, Tekir* ve *Kalkan* balıkları oluşturmaktadır. İçsu ürünleri avcılığında ise en çok avlanan türler *İnci Kefali* ve *Sazan*’dır. Deniz ürünleri avcılığında *kabuklular* ve *yumuşakçalar* önemli yer tutmaktadır. 2019 yılındaki toplam deniz ürünleri avcılığının %13’ünü balık dışındaki diğer deniz ürünleri grubu (*Kum Midyesi, Deniz Salyangozu, Karides, Midye, Mürekkep Balığı* vd.) oluşturmuştur. Bu ürünlerde 2019 yılında toplam 59.128 ton üretim gerçekleştirilmiştir. Yine 2018 yılında 9.945 ton *İnci Kefali*, 2.906 ton *Sazan*, 4.630 ton *Gümüş Balığı*, 6.134 ton *Gümüş Havuz Balığı* iç sulara avlanmıştır (TÜİK, 2019). Yetiştiricilikte ise içsulara en çok yetiştirilen tür *Alabalık* iken denizlerde *Levrek* ve *Çipura* üretimi öne çıkmaktadır. 2018 yılında *Alabalık* üretimi 114.497 ton *Çipura* üretimi, 76.680 ton, *Levrek* ise 116.915 ton olarak gerçekleşmiştir (İZTO, 2020).

Hammadde Kaynakları: Üretimde verimliliği ve maliyeti etkileyen en önemli girdi yemdir. Yem, üretim maliyetinin yaklaşık %70’ini oluşturmaktadır. Balık yeminin ana bileşeni olan balık unu-yağı üretimi ise 2019 yılı itibarıyla 209 bin ton olarak gerçekleştirilmiştir (TAGEM, 2020). Ancak bu üretim miktarı iç talebi karşılamamakta ve ithal edilmektedir. Dünyada balık unu üretiminde yaşanan talep artışı ve özellikle son iki yılda hızla artan döviz kuru nedeniyle balık yemi fiyatlarında aşırı yükselme yaşanmıştır. Bu nedenle balık yemi üreticileri, balık unu yerine ikame edilebilecek alternatif hammadde arayışları içine girmektedir (Aydın, 2019). Önümüzdeki yıllarda da, balık yemi fiyatlarındaki artışın bu şekilde devam etmesi durumunda balık yetiştiriciliği sektörünü olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir.

Fiziki Kaynaklar (tesisler ve filolar): Su ürünlerinin yetiştiriciliğinin artması ile yükselen üretim potansiyeli karşısında doğal olarak tesis sayıları ve kapasitelerinde de artış görülmektedir. Yetiştiricilik yapan işletme sayısı 2019 yılında 2.127’ye ulaşmıştır. Üretim kapasitesi yönünden yetiştiricilik tesislerinin toplam kapasitesi yaklaşık 523 bin ton seviyesine ulaşmıştır (Şahin, 2020). Ancak sektörde kapasite kullanımı % 71 seviyesindedir. Yetiştiricilik tesislerinin çoğu 0-50 ton/yıl kapasite grubundaki küçük işletmelerden meydana gelmektedir. Denizler büyük kapasiteli tesisler kurulmasına imkan verdiğinden, denizlerde 1000 ton/yıl üzerinde 80 işletme bulunurken, iç sulara bu sayı 3’tür. Ayrıca, çoğunluğu Doğu ve Orta Karadeniz kıyısında konumlanmış 13 adet balık unu-yağı ve Türkiye’nin çeşitli bölgelerine dağılmış 23 balık yemi üretim fabrikası bulunmaktadır (TAGEM, 2019).

Sektördeki filo sayısı değerlendirildiğinde ise; 2019 yılı deniz balıkçı filosunda: 275 adeti 30 metreden uzun olmak üzere toplam 15.315 adet ruhsatlı balıkçı gemisi bulunmaktadır. İç sulara ise, küçük ölçekli balıkçılığın oranı daha yüksek olup, 20 metreye kadar toplamda 2.740 balıkçı gemisi kullanılmaktadır. Bunun yanında, endüstriyel balıkçılık filosu, gelişen teknolojik şartlara kısa sürede entegrasyon sağlayarak ve balık - yön bulma cihazları ile haberleşme imkânlarında ileri teknolojileri yaygın olarak kullanmaktadır. Diğer yandan ülkemizde balıkçı gemilerimizin faydalanabileceği çeşitli büyüklüklerdeki barınak sayısı 2018 yılında 384 adede ulaşmıştır. Bu barınaklardan 149 adedi (% 39) küçük barınma yeri, çekek yeri ve yanaşma yeri yapısında, 235 adedi ise (% 61) orta büyüklükte veya nispeten daha büyük balıkçı barınağı yapısındadır. Ancak balıkçı barınaklarında alt ve üst yapılarda bazı eksiklikler tespit edilmiştir (TAGEM, 2019).

İnsan Kaynakları: Nitelikli işgücünün yetiştirilmesi açısından Türkiye’de üniversitelerde 15 adet “Su Ürünleri Fakültesi”, 1 adet “Su Bilimleri Fakültesi”, 2 adet “Deniz Bilimleri Fakültesi, 2 adet “Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Fakültesi” ve ayrıca Ziraat Fakülteleri ve Meslek Yüksekokulları bünyesinde 5 adet “Su Ürünleri Bölümü” olmak üzere toplam 25 fakülte bulunmaktadır. Ancak son yıllarda fakültelerin büyük bir kısmı Yüksek Öğretim Kurulundan (YÖK) alınan kontenjanları dolduramamaktadır (TAGEM 2019). İstihdamda yaşanan sorunlar nedeniyle son dönemlerde bu bölümlere olan talep önemli ölçüde düşmüştür. Bunun başlıca nedeni su ürünleri mühendislerinin görev ve yetkilerinin diğer bölüm mezunlarına da (ziraat mühendisleri, veteriner hekimler, gıda mühendisleri) verilmiş olmasıyla istihdam alanlarındaki iş rekabetinin giderek artmasıdır. Ayrıca gereğinden fazla açılan bölümlerde yeterli altyapının ve akademik donanımın sağlanamaması eğitim-öğretim kalitesinin düşmesine sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla sektörün nitelikli eleman sorununa cevap verecek olan üniversitelerin yaşadığı bu sorun sektörün rekabet edebilirliğini uzun vadede de olsa olumsuz etkilemektedir. İnsan kaynakları için uzmanlar tarafından ifade edilen bir diğer önemli sıkıntı da denizde çalışan işçilerin, hiçbir sosyal güvencelerinin olmamasıdır. Nitekim her yıl ölümcül kazalarla karşılaşıldığı ve bu durumun çalışanlarda çok ciddi maddi ve manevi sıkıntı yarattığı belirtilmektedir (Boran, 2018).

Bilgi Kaynakları: Bilgi kaynaklarının yaratılmasında ve değerlendirilmesinde büyük rolü olan üniversitelere ek olarak yine üniversitelere bağlı 4 enstitüde bilimsel ve teknik araştırmalar yapılmaktadır. Mersin’de “Erdemli Deniz Bilimleri

Enstitüsü”, İzmir ve Trabzon’da “Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü” ve İstanbul’da “Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü” bulunmaktadır. Ayrıca “İlgili/Destekleyici Kurumlar/Sektörler” alt başlığı altında açıklanan araştırma merkezleri de sektörü desteklemektedir. Bu merkezlerde her yıl sektöre bilgi ve katma değer sağlayacak farklı projeler yürütülmektedir. Diğer yandan TAGEM’in “Su Ürünleri Araştırma Projesi”nin başlangıcından bu güne kadar da 202 adet alt araştırma projesi ile sektör için önemli olan birçok bilgi/veri de ortaya konulmuştur. 2019 yılında başlatılan 8 adet ar-ge projesi ile birlikte, halen farklı ulusal ve uluslararası kurumların destek programları ile yürütülen 46 adet araştırma projesi yürütülmektedir. Ayrıca su ürünleri ve balıkçılık konusunda Bakanlığa bağlı birimler tarafından iki FAO destekli ve bir AB katılım öncesi mali destek programı-IPA kapsamında proje çalışmaları devam etmektedir (TAGEM, 2019). Sektörel bilgi kaynaklarının geliştirilmesi için yine Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’de sektörel veriler çalışmaları altında su ürünleri sektörü ile ilgili de detaylı veri analizleri yapmakta ve topluyla paylaşmaktadır.

Talep Koşulları

Talep koşulları, Türkiye’nin iç-dış talebi, tüketimi ve ürün fiyatları açısından değerlendirilmiştir.

İç Talep - Tüketim: Dünya’da kişi başına düşen ortalama balık tüketimi, kültürel, ekonomik ve coğrafi faktörlerin etkisinden dolayı ülke ve bölgelerde önemli farklılıklar göstermektedir. Türkiye’de ise 2009-2019 yılları arasında 5,5-8,6 kg arasında değişmiştir. 2019 yılında ise 6,3 kg olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2020). Özellikle yetiştiricilik üretiminin geliştirilmesiyle su ürünleri üretim miktarının artması karşısında tüketimin artmaması iç talep açısından önemli bir sorun olarak görülmektedir. Tüketiminin arzu edilenden daha az olmasının nedenleri arasında; ürün fiyatı, tüketim kültürü, işlenmiş ürünlere olan yanlış inanışlar gibi çeşitli nedenler bulunmaktadır. İç talep insan tüketimine yönelik tüketimin yanı sıra, balık yemi, balık yağı vs. gıda dışı amaçlı kullanıma yönelik tüketimi de kapsamaktadır. Balık unu ve yağı, başta su ürünleri yetiştiriciliği olmak üzere hayvan yemlerinde hammadde olarak kullanıldığından ve bu ürünlere olan talep de giderek artmaktadır. 2019 yılında iç tüketim toplam 624.182 ton olarak gerçekleşirken balık unu/yağı üretimi için de 209.109 ton tüketim gerçekleşmiştir (TÜİK, 2020). İç talep istenilen ölçüde büyük olmamakla birlikte, iç talebi karşılamak için ithalat da yapılmaktadır. Bu ürünlerdeki ihtiyaç dikkate alındığında Türkiye’deki toplam su ürünleri ithalatında son 5 yılda ciddi bir büyümenin gerçekleştiği görülmektedir. TÜİK verilerine göre 2000 ile 2019 yılları arasındaki ithalat miktarı 12.971 ton ile 100.444 ton arasında artan bir seyir göstermiştir (TÜİK, 2020). 2019 yılında 70 ülkeden su ürünleri ithalatı gerçekleştirilmiş olup, en çok ithalat yapılan ülkeler ise Norveç, Fas ve İspanya’dır (Trademap, 2020). Özellikle Uskumru ve Norveç Somonu ithal eden ve iç pazara sunan firmalar mevcuttur. Balık unu ve yağı konusunda da iç piyasadaki üretim talebi karşılamaya yeterli değildir. Balık unu ve yağı ihtiyacının yaklaşık % 60’ı ithalatla karşılanmakta ve önemli bir iç talep söz konusu olmaktadır. Bu anlamda dışa bağımlılığı azaltmak için gerekli balık unu ve yağı üretiminde hammadde olarak kullanılan *Hamsi* ve *Çaça*’nın daha fazla avlanması gerekecektir. Ancak avcılığı daha fazla artırmak da mümkün değildir. Dolayısıyla yetiştiriciliğin artması için gerekli balık unu ve yağı ürünlerinde ithalat yapılması zorunlu görülmektedir.

Dış Talep- Tüketim: Tarihsel tüketim gelişimine bakıldığında, küresel balık tüketiminin büyük kısmının Japonya, ABD ve Avrupa tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. 1961’de, bu üç pazarın birleşik tüketimi, dünya gıda balık arzının neredeyse yarısını (% 47) oluştururken; 2017’de bu pay, 153 milyon ton toplam tüketiminin beşte birine (% 19) gerilemiş, Asya’nın payı ise % 71’e çıkmıştır (1961’de %48 iken). Özellikle Çin, 1961’de % 10 olan payını 2017’de %36’ya çıkarmıştır. Bunlar, Asya ülkelerinin balık üretiminde (özellikle su ürünleri yetiştiriciliğinde) artan rolünü, kentleşmeyi ve gelişmekte olan ekonomilerin nüfusundaki önemli artışı ve özellikle Asya’da yüksek gelirli orta sınıf vatandaşlarının artışından kaynaklanmaktadır (FAO,2020). Kişi başı tüketim miktarına bakıldığında 2017 yılında gelişmiş ülkelerde su ürünleri tüketimi 24,4 kg, gelişmekte olan ülkelerde 19,4 kg ve en az gelişmiş ülkelerde ise 12,6 kg olarak gerçekleşmiştir. Düşük gelirli gıda açığı olan ülkelerde ise sadece 9,3 kg da kalmıştır. Bu rakamlarla 2017’de su ürünleri tüketimi, küresel nüfusun hayvansal protein alımının % 17’sini ve tüketilen tüm proteinlerin %7’sini oluşturmuştur. Küresel olarak su ürünleri, 3,3 milyardan fazla insanın kişi başı ortalama hayvansal protein alımının % 20’sini sağlamış; Bangladeş, Kamboçya, Gambiya, Gana, Endonezya, Sierra Leone, Sri Lanka ve gelişmekte olan birkaç küçük ada ülkesinde bu oran % 50’den fazlasına ulaşmıştır (FAO, 2020).

Son yıllarda Türkiye’nin su ürünleri ihracatında da önemli bir artış görülmektedir. 2000-2019 yılları arasında ihracat 14.533 ton ile 200.226 ton arasında sürekli artan bir seyir göstermiştir. En önemli ihracat kalemlerini yetiştiricilik yoluyla elde edilen alabalık, çipura ve levrek balıkları ile yakalandıktan sonra ağ kafeslerde büyütme, besleme yapılan ve ticari değeri yüksek olan mavi yüzgeçli orkinos balığı oluşturmaktadır. Dünyanın pek çok ülkesine ihracat yapılmaktadır. 2019 yılında 78 ülkeye ihracat yapılmış olup, ihracatın % 65’i AB ülkelerine yapılmıştır. En çok ihracat yapılan ülkeler Hollanda, İtalya ve Rusya’dır (Trademap, 2020). AB ülkelerine ihraç edilen su ürünleri ağırlıklı olarak yetiştiricilikten karşılanmaktadır. AB’nin öngördüğü kalite ve standartlara sahip olan yetiştiricilik sektörü diğer hedef pazarlar için de Türkiye’yi potansiyel bir ithalat ülkesi konumuna getirmektedir. Bu anlamda özellikle ABD ve Japonya gibi iki gelişmiş ülke Türkiye’nin sektörde yüksek ihracat yaptığı AB dışı ülkeler olmuştur. Bu da Türkiye’nin dış pazarlardaki önemini göstermektedir.

Fiyat Avantajı: Su ürünlerinin türü, büyüklüğü, tazeliği ve görünümü fiyatlarının belirlenmesindeki önemli ürün özellikleridir. Ancak su ürünleri mevsimsel bir ürün olduğu için arz-talep dengesi yanında sezonluk üretim miktarı da fiyatların değişimini etkilemektedir. Ancak bazen komisyoncular balığı buzhane alanlarında bekleterek talep durumuna göre satışa çıkartmaktadır. Ayrıca komisyoncuların payı %10-15 arasında değişirken satılan ürünlerin parası da çoğunlukla peşin olarak ödenmemekte veya avans verilmektedir. Bunun sonucunda, balıkçılar avladığı ürünleri sürekli bağlı olduğu komisyoncuya vermek zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla fiyat genel olarak komisyoncuların etkisi altındadır. Ayrıca halkın taze tüketim alışkanlığı, tüketimde mevsimselliğe ve fiyat dalgalanmalarına neden olmaktadır. Fiyatların aşırı düşmesi balıkçıların kazancını, aşırı yükselmesi ise balık tüketimini olumsuz etkilemektedir. Deniz ürünleri avcılığının büyük kısmını oluşturan *hamsi*, *çaça*,

sardalya gibi küçük pelajiklerin, *beyaz kum midyesi*, *deniz salyangozu* gibi deniz ürünlerinin, iç sularda avcılığı çok yapılan *inci kefali*, *gümüş ve gümüşü havuz balığı* gibi türlerin fiyatları genel olarak düşüktür. Bu türlere bağlı olarak avcılık ürünlerinin miktarı daha çok olmasına rağmen değeri yetiştiricilik ürünlerinden daha düşüktür. Yetiştiricilikteki üretim artışına bağlı olarak yetiştiricilik ürünlerinin toplam değerleri de her geçen yıl yükselmektedir. Yetiştiricilik ürünlerinin fiyatları üzerinde ise yem fiyatları belirleyici faktörlerden biri olarak görülmektedir. Yem fiyatlarındaki değişimler ürün satış fiyatını doğrudan etkilemektedir. Ayrıca miktar bakımından en önemli ihracat kalemlerini yetiştiricilik yoluyla elde edilen *alabalık*, *çipura* ve *levrek* balıkları oluşturmaktadır. Hem yem ham maddelerinin çoğunlukla ithal ediliyor olması hem de yetiştirilen balıkların önemli miktarının ihraç ürünü olması nedeniyle yetiştiricilik ürünlerinin fiyatları üzerinde döviz kurlarının da etkisi bulunmaktadır (TAGEM, 2019). Dolayısıyla yem fiyatlarındaki artış balık fiyatlarının da yükselmesine ve bunun da fiyat rekabetine olumsuz yansıdığı görülmektedir. Aslında döviz kurlarının yükselmesi ile her ne kadar dış piyasalar için ihracatta fiyat avantajı sağlanacak (düşük fiyat) gibi gözükse de uzun vadede yem fiyatlarında ve yatırımlarda yarattığı negatif etkinin etkisiyle su ürünlerinin iç ve dış piyasalarda rekabetçi bir fiyat avantajı sağlaması zorlaşmaktadır.

Firma Stratejisi ve Rekabet Yapısı

Türkiye’de su ürünleri sektöründe yer alan işletmeler genel itibariyle avcılık/yetiştiricilik faaliyetleri ve balık işleme/depolama ve balık unu-yağı üretimi faaliyetleri kapsamında faaliyetlerini sürdürmektedir. Sektörde faaliyet gösteren işletmelerle ilgili yapılan sektörel analizler değerlendirildiğinde, işletmelerin son yıllarda önemli ivme yaşadığı görülmektedir. Türkiye’de su ürünleri işleyen firmalar dünya ve Türk Standartları Enstitüsü (TSE) standartlarına uygun şekilde üretim yapmaktadırlar. Ayrıca, sektöre mensup firmalar Uluslararası Standartlar Örgütü (ISO) Kalite Yönetim Sistemi Belgesi (ISO 9001) ve Gıda Güvenliği Yönetim Sistemi Belgesi (ISO 22000) ve Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları (HACCP) gibi sertifikalara sahip olmaktadır. ISO standartları dünya genelinde benimsenmiş ve uygulamaya aktarılmıştır. (TAGEM,2019). Ayrıca ihracatın artırılması ve Türkiye’nin öncelikli pazarı olan AB ülkelerine yapılan ticaretin korunması amacıyla, üyelik sürecinde Avrupa Birliği’nin Ortak Balıkçılık Politikası çerçevesinde sektörde önemli gelişmeler görülmüştür. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nca, AB ve Ulusal Mevzuatlar doğrultusunda yapılan çalışmalarla su ürünleri kalite kontrol sistemi oluşturulmuştur. Yine ihracatın artırılması amacıyla 2008 yılında Rusya Federasyonu ile “Su Ürünleri İhracatında Gıda Güvenliğinin Sağlanması Mutabakat Zaptı”nın imzalanması ihracatta işletmeler için yeni bir dönem başlatmıştır. Yürütülen bu politikalar işletmelerin kurumsal ve teknik alt yapılarında da önemli iyileştirmeler yaratmıştır. Bu çalışmaların sonucunda uluslararası standartlara uygun olarak yetiştirilen su ürünleri üretiminde ülkemiz Avrupa’da 3. sıraya yükselmiş, alabalık üretiminde ise Avrupa 1.si olmuştur. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nca, AB ve Ulusal Mevzuatlar doğrultusunda yapılan çalışmalarla su ürünleri kalite kontrol sistemi oluşturulmuştur. Bu sistem sayesinde su ürünleri işleme ve değerlendirme tesisleri alt yapı, sağlık/temizlik ve ürün kalitesi açısından büyük gelişmeler kaydetmiştir. Bazı eksikliklerine rağmen su ürünleri işleme ve değerlendirme işletmeleri, benzer diğer sektörler açısından oldukça iyi durumdadır. Yapılan tüm bu çalışmalar, AB mevzuatına uyumlu kalite kontrol sistemi çerçevesinde onay numarası alan balık işleme tesislerinin sayısını giderek artırmaktadır. İşleme sanayinin AB yönetmeliklerine uyum çalışmaları sırasında 122 firma TKB tarafından ihracat yapacak düzeyde onaylanmıştır. Bu kapsamda 91/492/EEC ve 91/493/EEC sayılı direktifler çerçevesinde onay numarasına sahip balıkçılık tesislerin sayısı 96, canlı çift kabuklu yumuşakça tesis sayısı ise 27 adettir. Bu tesisler, hem AB üye ülkelere, hem de AB dışı ülkelere ihracat yapabilmektedir. Firmaların önemli bir kısmı tüm bu mevzuat ve politikaların getirdiği zorunluluklar karşısında kendilerini uyumsallaştırmışlardır. Ancak firmaların yönetsel yapısında halen daha önemli sıkıntılar mevcuttur. Sektörde yer alan firmaların kurulum yapıları incelendiğinde daha çok aile kültüründen gelen balıkçılık faaliyetleri sonucu kuruldukları gözlemlenmektedir. Dolayısıyla özellikle avcılık işletmelerinin profesyonel yönetim kadrolarının olmadığı ve aile şirketi temelinde yönetildiği görülmektedir. Yeterli sayıda nitelikli beyaz yaka istihdam edilmemektedir. Ayrıca gelişen ihracat olanakları karşısında halen işletmelerin dış ticaret konusunda yeterli bilgi/tecrübeye sahip olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca dijital teknolojiler firmalar tarafından yeterince kullanılamamaktadır. Büyük işletmeler dahil birçok işletmenin halen web sitelerinde önemli eksiklikler bulunmaktadır. Özellikle dış pazarlar için gerekli içerikler oluşturulmamış, yeterli e-hizmet yapısı kurulmamıştır. Dolayısıyla hedef pazarlara yönelik yeterli bir pazarlama kanalı bulunmamaktadır. Bunların ötesinde sektördeki firmalar temelindeki en önemli sorunlardan bir diğeri de ülkenin ihracatta yıldız ürünlerinden biri olarak gösterilen su ürünlerinde henüz ulusal bir marka da yaratılamamasıdır. Markalaşma çalışmaları konusunda bazı bölgelerde çalışmalar yapılsa da halen markalaşma sürecinde ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu konudaki eksiklikler sektörün rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. Bu anlamda işletmelerin gelişen pazar ihtiyaçlarına cevap verebilmesi ve yeni pazarlara açılabilmesi için geliştirilmiş pazarlama ve dağıtım becerilerine duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır. Diğer yandan işletmelerde çalışanlara yönelik politikalar değerlendirildiğinde ise, filolarla halen bazı personellerin sigortasız olarak çalıştırılması da sektördeki firmaların kurumsallık derecesini düşürmektedir. Sigortasız çalışan kişiler, maaş garantili ve sigortalı iş bulduğunda işi terk etmektedir. Bu durum yetişmiş insan kaynağının kaybolmasına sebep olmaktadır.

İlgili/Destekleyici Kurumlar/Sektörler

Kooperatif Birlikleri: Türkiye’de, 1163 ve 3476 sayılı kanunlara istinaden kurulan 551 kooperatif su ürünleri alanında faaliyet göstermekte ve 30.886 balıkçının bu kooperatiflere üyeliği bulunmaktadır. Bu kooperatiflerin 229 adedi 17 kooperatif bölge birliği altında toplanmış olup bu birlikler 1 kooperatif merkez birliğinin çatısı altında faaliyetlerini sürdürmektedir. Ayrıca 5200 sayılı kanuna istinaden kurulmuş olan 1.193 üyeli 30 üretici birliğinden 26 adedi, biri avcılık, biri yetiştiricilik alanındaki 2 adet üretici merkez birliği çatısı altında çalışmalarını sürdürmektedir (TAGEM, 2019). Bu birliklerin amacı üye kooperatiflerin işbirliğini sağlamak, sektörün gelişmesine katkıda bulunmak, su ürünlerinin ulusal düzeydeki üretim planlanması ve pazarlamasına ilişkin kurallara uyulmasında üyelerini bilgilendirmek ve yönlendirmektir. Kooperatif, üretici birliği ve bu örgütlere üye balıkçı ve yetiştirici sayıları oldukça iyi olmasına rağmen, tedarik, pazarlama ve karşılaşılan sorunların çözümünde

etkinlikleri ve güçleri azdır. Balıkçıların ve yetiştiricilerin ürünlerini kooperatif kanalıyla pazarlama imkanı düşük olduğundan ise ürün fiyatlarını ortaklaşa belirleme ihtimali düşüktür.

Üniversiteler ve Araştırma Merkezleri: Su ürünleri sektörü için, temel bilimler, su, çevre ve sağlık bilimleri altında yeterli donanım ve beceriye sahip nitelikli eleman ve girişimcilerin yetiştirilmesi amacıyla Türkiye çapında 25 fakültede su ürünleri eğitimi verilmektedir. Üniversitelerde ülkenin su kaynaklarının biyolojik ve genetik özelliklerinin ortaya çıkarılması, iç su ve deniz ekosisteminin yönetilmesi, hastalık ve zararlılar ile ilgili araştırmalar, çevre kirliliği, modern yetiştiricilik, mühendislik ve biyo-teknolojik uygulamalarla çeşitli su ürünlerinin üretilmesi gibi alanlarda ulusal ya da uluslararası fonlardan sağlanan kaynaklarla ulusal ve uluslararası projeler gerçekleştirilmekte ve bilimsel yayın üretilmektedir. Ancak su ürünleri fakültelerinin sayısının gereğinden fazla olması, eğitimin kalitesi ve özellikle de istihdamda yaşanan sorunlar nedeniyle bu bölümlere olan talep yıldan yıla düşmektedir. Bu durum fakültelerin dönem dönem eğitimlerine ara vermesine veya kapanmasına neden olabilmektedir. Diğer yandan üniversitelerin yanında önemli destekleyici yapılar olarak araştırma enstitüleri bulunmaktadır. Türkiye’de Trabzon Su Ürünleri Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Akdeniz Su Ürünleri Araştırma, Üretim ve Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü, Elazığ Su Ürünleri Araştırma İstasyon Müdürlüğü, Eğirdir Su Ürünleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü olmak üzere dört müdürlük çalışmalarını yürütmektedir. Bu yapılar özellikle AR&GE çalışmaları ve yürüttükleri ulusal ve uluslararası önemli projeler ile sektörün sürdürülebilmesi açısından önemli katkılar sağlamaktadır. TAGEM’in Su Ürünleri Araştırma Projesinin başlayışından bu yana 202 adet alt araştırma projesi yürütülmüştür. 2019 yılında başlatılan 8 adet ar-ge projesi ile birlikte, halen 46 adet araştırma projesi yürütülmektedir. Trabzon’da Su Ürünleri Gen Bankası ve Biyo-teknoloji Merkezi, Isparta’da ise SAREM Limnolojik Araştırmalar Merkezi’nin yapımı devam etmektedir. Antalya Akdeniz Su Ürünleri Araştırma Enstitüsü’nün ileri ar-ge merkezine dönüştürülmesi için yatırım projeleri bulunmaktadır. Eğirdir Su Ürünleri Araştırma Enstitüsü bünyesinde önemli ticari tür olan kerevitin üretimi ve doğal stokları koruması amacıyla Kerevit Araştırma Merkezi kurulmuştur(TAGEM, 2019).

Genel olarak değerlendirildiğinde kooperatif veya üretici birlikleri örgüt yapılarının işlevsellik bakımından etkinlik sağlamadığı, ayrıca üniversite-sektör iş birliğinin ve sektör içindeki bilgi akışının da oldukça az olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan üniversiteler ve araştırma merkezlerinde su ürünleriyle ilgili araştırmalar yürütülse de yeterli mali kaynak ve güçlü araştırma alt yapısı gerektiren araştırmalar için mali kaynağın yetersiz kaldığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla su ürünlerinin rekabetteki gücünü arttıracak diğer kurum ve kuruluşların rekabeti yeterli düzeyde desteklemediği görülmektedir.

Devlet

Uluslararası Anlaşma ve Standartlara Uyum; FAO’nun 1995 yılında su kaynaklarından sürdürülebilir şekilde yararlanmak için ulusal ve uluslararası yükümlülükleri tanımlayan bir çerçeve oluşturmak amacıyla yayınladığı “Sorumlu Balıkçılık Uygulama Kuralları” ülkemiz tarafından da kabul edilmiştir. Bu kapsamda 2000’li yıllardan sonra sorumlu balıkçılık ilkelerine uyum konusunda önemli adımlar atılmıştır. Balıkçılık filolarının sınırlandırılması ve teknelerin küçültülmesi, balıkçılık yönetimi düzenlemeler yapılması ve yetiştiricilik tesislerinin belgelendirilmesi/ denetlenmesi, gibi pek çok konuda uygulamalar başlatılmıştır. Türkiye uluslararası arenada sektörü yönlendiren, denetleyen ve koruyan birçok kurum, kuruluş ve komisyonun da üyesi konumundadır. Dolayısıyla bu kuruluş ve komisyonların belirlediği yükümlülükleri de yerine getirmektedir.

Kontrol-Denetim; 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu gereği, deniz ve iç sularda bulunan su ürünlerinin korunması, avcılığının sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla gerekli görülen uygulamalar tebliğ şeklinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe konulmaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB) bünyesindeki Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü, farklı kurumlarla işbirliği içerisinde denetimleri denizlerde ve iç sularda, balıkçı gemilerinde, karaya çıkış noktalarında, yol güzergâhlarında, balık hallerinde ve perakende satış yerlerinde gerçekleştirmektedir. Ayrıca TOB tarafından 2016 yılında, balıkçık faaliyetlerinin izlenmesi ve avcılıkla ilgili verilerin toplanması için BAGİS sistemi kurulmuştur. Balıkçı gemilerine takılan cihazlarla “Elektronik Seyir Defteri” oluşturulmuştur. Bu sistemle, 12m ve üzerindeki balıkçı gemileri anlık olarak takip edilmekte ve av faaliyetlerine ilişkin veriler kayıt altına alınmaktadır. Ayrıca denetimler için Karadeniz Bölgesi’nde 28, Marmara Bölgesi’nde 10, Ege Bölgesi’nde 7 ve Akdeniz Bölgesi’nde 5 adet olmak üzere toplam 50 adet idari bina ile hizmet verilmektedir (TAGEM,2019).

Destekler; 2003 yılından itibaren ise yetiştiricilik faaliyetleri ile su ürünleri desteklenen sektörler kapsamına alınmıştır. Yıllar içerisinde ihtiyaçlar ve gelişmeler doğrultusunda güncellenerek sürdürülen yetiştiricilik destekleri sektörün hızlı gelişmesine, üretimin ve dış ticaretin artmasına önemli katkılar sağlamıştır. Mevcut durumda Alabalık ve yeni türlerin yetiştiriciliği için verilen kg başına destek mekanizmaları devam etmektedir. Ayrıca Bakanlar Kurulu’nun 200/5868 sayılı kararnamesinde değişiklik yapan ve Resmi Gazete’nin Temmuz-2020 sayısında yer alan Cumhurbaşkanlığı kararı uyarınca balıkçı gemilerine miktarı her geminin teknik özelliklerine göre tespit edilmek kaydıyla akaryakıtın ÖTV tutarı sıfıra indirilmiştir. Ancak birçok destek mekanizması da 2018 yılından sonra kaldırılmıştır. 2009 ve 2016 yılları arasında balık ve yavru balık üretimine verilen destekler kaldırılmıştır. 2012 yılında, gemilerini avcılıktan çıkarmak isteyen balıkçılara gemi boyuna göre verilen destekleme uygulaması 2018 itibarıyla sonlanmıştır. 2017 yılında destek kapsamına alınan iç sularda faaliyet gösteren balıkçı gemilerinin tamamı ile denizlerde faaliyet gösteren 10 metreden küçük boylardaki ruhsatlı balıkçı gemilerine verilen destekler 2018 yılı sonunda kaldırılmıştır. Ayrıca, 2004 yılında sıfırlanmış olan ve Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından deniz taşıtlarına tanınan Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) 2018’den itibaren yeniden alınmaya başlanmıştır. Diğer yandan Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerince balıkçılara ve su ürünleri yetiştiricilerine yatırım, kapasite geliştirme, teknoloji yenilenme ve bakım-onarım vb. faaliyetler için düşük faizli kredi desteği sağlanmaktadır. Ayrıca Su ürünleri işletmelerinin rekabet güçlerini arttırmak amacıyla ulusal ve uluslararası pek çok finansal destek mekanizmaları bulunmaktadır. Tüm bu destek mekanizmaları sektörde yer alan firmaların ihtiyaç duyduğu alt yapı ve teknolojik gelişmelerin sağlanması için önemli bir kaynak olmuştur. Bu

anlamda IPARD programı kapsamında su ürünleri işleyen işletmeleri AB standartlarına yükseltmek ve modernizasyonuna katkıda bulunmak amacı ile %40-50 arasında değişen oranlarda hibe verilmektedir. Ayrıca kültür balıkçılığı üretimine de %55-65 arasında değişen oranlarda hibe verilmektedir. IPARD fonları ile ülkemize AB standartlarında gıda güvenliği, hijyen ve çevre koşullarına sahip 120 adet süt işleme, 51 adet süt toplama merkezi, 113 adet et işleme, 141 adet meyve-sebze işleme ve paketleme kapsamında soğuk hava deposu, 19 adet su ürünleri işleme tesisi kazandırılmıştır (11. Kalkınma Planı).

Şans Faktörü

Şans faktörleri altında sektörün dışında gerçekleşen ve müdahale imkanı bulunmayan ama sektörü etkileyen konular dikkate alınmıştır.

Döviz kurlarındaki artış: Döviz kurlarındaki artış ile birlikte teorik olarak Türk sanayi ürünlerinin ihracatta rekabet gücünün artacağı beklenmektedir. Bu teori genellikle gerçekleşmektedir. Ancak ihracatçılar döviz kuru artışları döneminde çoğunlukla döviz cinsinden fiyatlarını aşağı çekerek rekabet güçlerini artırmayı tercih etmektedirler. Ayrıca alıcılar da TL'deki değer kayıpları dönemlerinde fiyat indirimleri talep etmektedirler. Bu nedenle döviz kurlarının arttığı dönemlerde Türkiye'nin sanayi ürünleri ihraç birim fiyatları gerilemektedir. Bu da toplam ihracattaki artışı sınırlamaktadır. (TİM, 2017). Bu durum ihracatta gıda ürünleri kapsamında değerli bir ihracat sektörü olan su ürünleri sektörünü de olumsuz etkilemektedir. Özellikle son yıllarda aşırı yükselen döviz kuru hem balık yemi ithalatı hem de su ürünleri ihracatı üzerinde de negatif etki yaratmaktadır.

İklim değişikliği: Öncelikli küresel sorunların başında gelen ve ülkemizin de etkilendiği iklim değişikliğinden kaynaklı olarak mevsimlerde ve hava olaylarında meydana gelen değişimlerden denizlerin ve yetiştiriciliğinin yapıldığı sulak alanların da önemli derecede etkilenmesi beklenmektedir. Aynı zamanda denizlerde yaşayan birçok tür de risk altındadır. Dolayısıyla üretim potansiyelinin öncelikli olarak iklim değişikliğinden etkilenen ülkelerde düşmesi beklenmektedir. Üretim potansiyelindeki düşüşler sonucunda sektörde önemli bir daralmanın yaşanması olası sonuçlar dahilindedir. Tüm bunların yanında teknolojinin ve sanayinin gelişmesi ile de artan endüstriyel ve evsel kökenli kirlilik ve yanlış yapılanmalar doğal kaynakların yıpranmasına su kaynaklarının kirlenmesine, su canlılarının yaşam alanlarının bozulmasına neden olmaktadır. İnsanoğlunun neden olduğu bu doğal yaralanmalar sektörün geleceğini de önemli derecede etkilemektedir.

Su ürünleri sektörü için hazırlanan raporlar Elmas Modeli çerçevesinde belirlenen faktörler altında incelenmiş ve yapılan nitel analiz sonucu modelde yer alan her bir faktör ve altındaki değişkenlere ait ağırlık ve değerler hesaplanmıştır. Faktörlere verilen ağırlıklar, değerler ve hesaplanan rekabet düzeyi katsayısı (R) Tablo 1- de gösterilmektedir.

Çizelge 1. Faktörlere Ağırlıkları, Hesaplanan Değişken Değerleri ve Rekabet Düzeyi Katsayısı

Faktörler ve Alt değişkenler	DA _k	DD _k
Faktör Koşulları (FA ₁ = 5) (FD _k = 3,42)		
Doğal kaynaklar	5	5
Üretim potansiyeli	5	4
Hammadde kaynakları	4	3
Fiziki kaynaklar	4	3
İnsan kaynakları	4	2
Bilgi kaynakları	4	3
Talep Koşulları (FA ₂ = 5) (FD _k = 3,50)		
İç pazardaki tüketim ve talep miktarı	5	3
Dış pazardaki tüketim ve talep miktarı	5	4
Uluslararası pazarlardaki fiyat avantajı(+)	4	4
Satış kanallarının durumu	4	3
Firma Stratejisi Yapı ve Rekabet (FA ₃ = 4) (FD _k = 2,78)		
Firma büyüklükleri ve kurumsal yapısı	3	3
Firma stratejileri	3	2
Teknolojik uyumu	4	3
Firmaların gerekli şartlara uyumu(sertifikasyon)	4	4
İlgili ve Destekleyici Endüstriler (FA ₄ = 3) (FD _k = 3,36)		
Kooperatifleşme	3	3

Üniversiteler ve Araştırma Merkezleri	4	4
Devlet Faktörü (FA ₅ = 3) (FD _k = 3,34)		
Öncelikli sektör olarak görülmesi	4	4
Üretilen politikaların/mevzuatların yeterliliği	4	3
Destek mekanizmalarının yeterliliği	4	3
Şans (FA ₆ = 3) (FD _k = 2,64)		
Döviz kuru dalgalanmalar	4	2
İklim değişikliği vd. doğal afet ve sorunlar	4	3
Sektörün Rekabet Gücü; R = 3,23		

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma, Türkiye'nin su ürünleri sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyini Michael Porter tarafından geliştirilen Elmas Modeli çerçevesinde analiz ederek sektörün uluslararası rekabetçilik düzeyini ve rekabeti sürdürülebilir kılabilecek temel faktörleri ortaya koymak için yürütülmüştür. Yapılan analiz sonucu su ürünleri sektörünün rekabet pozisyonu, 5 üzerinden 3,23 olarak tespit edilmiştir. Sektörün faktör koşullarının değeri 3,42, talep koşulları 3,50, firma stratejisi ve rekabet yapısı 2,78, ilgili ve destekleyici kuruluşlar 3,36 devlet faktörü 3,34 ve şans faktörü 2,64 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin uluslararası rekabetçiliğini şans faktörü hariç tüm faktörler olumlu etkilemektedir. Çalışma sonuçları aynı kapsamda yapılan diğer çalışmalar ile paralellik göstermektedir (Kuşat, 2018; Dalkıran 2019). Ancak tüm faktörler altında yer alan alt değişkenlerde önemli eksiklikler görülmektedir. Bu eksiklikler sektörün rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. Bu eksikliklerin giderilmesine yönelik olarak atılacak adımlar su ürünleri sektörünün daha rekabetçi bir sektör olmasını sağlayacaktır. Bu eksiklikler şu başlıklarda öne çıkmaktadır:

Türkiye'nin coğrafi özelliklerinin ve bio-çeşitliliğinin korunması için su ürünlerinin yaşam alanlarının denetim mekanizmalarının geliştirilmesi ve ekolojik kriterler dikkate alınarak kaynakların verimli bir şekilde kullanılması önemlidir. Ayrıca, şans faktörü altında ifade edilen iklim değişikliği ile ilgili de gerekli adımların atılması önemlidir. Bu anlamda Porter tarafından modelde devlet faktörünün, rekabetçiliğe dolaylı etkisi olmasına rağmen, su ürünleri sektörü için devletin, rekabetçilik üzerinde doğrudan etkilerinin olduğu görülmektedir. Özellikle su ürünleri sektörünü etkileyen/etkileyecek iklim değişikliği politikaları, kontrol ve denetim mekanizmaları ve finansal destek mekanizmalarının tümü devlet tarafından yüklenilmektedir. Bu yüzden devletin sektör üzerinde etkili olan bu mekanizmalarda görülen eksiklikleri gidermesi sektörün rekabetçilik gücünü arttıracaktır.

Dünyada su ürünleri tüketimi hızla artmaktadır (FAO-2019). Ancak ülkemizde iç talep dünya ortalama tüketim miktarının altında kalmaktadır. Sektörün geliştirebilmesi için önemli bir itici güç olduğundan iç talebin artırılması gereklidir. Özellikle lokalizasyon ve mevsimselliğin de tüketim şekli/miktarı üzerindeki etkisinin azaltılması için işlenmiş ürün çeşitliliği ve miktarı artırılabilir. Bunun yanında tüketici bilincini arttırmaya (özellikle yetiştiricilik ürünlerine karşı) ve farklı türlerin ülke içinde de kullanımının özendirilmesine yönelik bilinçlendirme ve pazarlama çalışmalarının da yürütülmesi önemlidir. Dış talep için ise yeni pazarlar denenmelidir. Özellikle yeni türler üzerinde pazarlama - tanıtım faaliyetleri artırılmalıdır. Örneğin Orkinoks ve Türk Somonu gibi rekabette etkili olabilecek ürünlerin hedef pazarları genişletilmelidir. Ayrıca ülkemizde işlenmiş ve dondurulmuş tüketim için soğuk muhafaza ve dağıtım kanallarının oluşturulması, ülke içine ve yurtdışına olan ürün satışlarının artmasını ve böylece yetiştiriciliğinin de desteklenmesini sağlayacaktır.

Hammadde tedarikinde dışa bağımlılık ve maliyetlerin yüksek olması sektörde önemli sorunlar arasında görülmektedir (TAGEM, 2019). Yem için kullanılan ürünlerin avcılıkla sağlanması mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla sektörün ihtiyaçlarına karşılık verebilecek ve hammadde dışa bağımlılığı azaltacak alternatif balık yemlerinin üretilebilmesine yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir. Ayrıca hastalık, günümüzde su ürünleri yetiştiriciliğinin gelişimini sınırlayan ve kayıplara neden olabilen önemli faktörlerdir. Bu faktörlerin uluslararası ticarete olan olumsuz etkisini azaltmak, sağlıklı ürün elde etmek, gerek işletme bazında gerekse de ülkesel seviyede yol açabileceği kayıpların önlenmesi açısından su ürünleri sağlığına yönelik araştırmalar önemlidir. Bu anlamda yetiştiricilik ile çevre etkileşiminin iyileştirilmesine yönelik eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri yürütülebilir. Bu anlamda yapılacak olan araştırmalar için özel sektörden, ulusal ve uluslararası kaynaklardan destek alınabilir. Özellikle AG-GE çalışmalarına yönelik desteklerin artırılması gerekmektedir. Araştırma merkezleri halen araştırmaya yönelik kaynak sıkıntısı yaşamaktadır. Bu durum sektörün gelişmesine ve daha fazla katma değere sahip ürünlerin üretilmesine engel olmaktadır.

Diğer yandan, sektördeki teknoloji kullanımı filolarda iyi seviyelere ulaşsa da halen bazı eksiklikler görülmektedir. Sadece filolarda değil avcılık, yetiştiricilik ve işleme faaliyetlerinde teknoloji kullanımının artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca teknolojiyi yönetebilen genç neslin istihdam sayısı artırılmalıdır. Sadece teknolojiye değil dış ticaret faaliyetlerinin yürütülmesinde de nitelikli personellerin istihdam edilmesi önemlidir. Bu anlamda Üniversite mezunlarının istihdam edilebilirliği önemlidir. Üniversitelerdeki su ürünleri bölümlerine yönelik olan olumsuz izlenimler silinmeli, bu bölümlere olan talebin artırılması sağlanmalıdır. Bu anlamda istihdam politikaları gözden geçirilmeli, sektörün personel ihtiyacı analiz edilip,

bu sayı ve niteliklere göre istihdamın önu açılmalıdır. İstihdam politikaları orta vadede bu bölümlere olan ilginin artmasını sağlayacaktır.

Pazarlama anlamında ise ekonomik verimlilik ve sürdürülebilirliği sağlamak için verimli pazarlama sistemlerinin oluşturulması sağlanmalıdır. Kısa bir raf ömrüne sahip çabuk bozulan su ürünlerinin (özellikle taze olarak tercih edilen) dağıtım becerilerinin ve üretim planlamasının pazar taleplerine göre şekillendirilmesi gerekmektedir. İşlenmiş ürün üretim ve dağıtım kanallarını yaygınlaştırıcı politikalar geliştirilmelidir. Perakende mağazaların (süper ve hipermarketler) dağıtım kanallarının geliştirilmesi ürün fiyatlarının ve maliyetlerin arz ve talep tarafından belirlenmesinde de önemlidir. Dolayısıyla bu kanalların daha etkin kullanılabilmesi gerekmektedir. Ayrıca ivedilikle ulusal marka çalışmaları başlatılmalıdır. Sektörde yer alan firmaların pazarlama alt yapıları (web siteleri, nitelikli pazarlama personeli, e-ticaret vb.) yeniden şekillendirilmeli eksiklikler giderilmelidir. Ayrıca kooperatifler organize edilmeli ve üretici kooperatiflere ihracat konusunda pazar araştırma desteği verilmelidir.

Sonuç olarak, ülkemizin önemli sektörlerinden biri olan su ürünleri her ne kadar rekabetçi pozisyona sahip olsa da, rekabet gücünün artırılması ve sürdürülebilir rekabetin sağlanması için birçok adımın atılması gerekmektedir. Araştırma kapsamında Elmas Modeli çerçevesinde sektörün rekabet gücünü etkileyen faktörler genel hatlarıyla incelenmiştir. Ancak burada ortaya konulan her faktör için detaylı araştırmaların yapılması ve buna göre bir yol haritasının çıkarılması önemlidir. Ayrıca benzer araştırmaların sektörün güçlü olduğu bölgeler bazında da yapılmasında yarar görülmektedir. Böylece Türkiye'nin rekabette sahip olduğu potansiyel çok daha ayrıntılı şekilde ortaya konulabilecek ve bölgesel politikaların desteklediği daha gerçekçi ulusal rekabetçilik politikaları ortaya konulabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, R., Mete, M., & Emhan, A. (2014). Diyarbakır Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Elmas Modeli İle Kümelenme Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(2), 323-341.
- Akmermer, B. (2015, Mayıs). Türkiye Su Ürünleri Sektörünün Uluslararası Pazarlarda Rekabet Edebilirliğinin Porter'ın Elmas Modeli İle Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Programı.
- Aktan, C.C. & Vural, İ. Y. (2004). Rekabet Gücü ve Rekabet Stratejileri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları. İstanbul, Turkey.
- Bilir, Y. (2016). Turizmde Rekabet Gücünün Analizi ve Sürdürülebilir Rekabet: Porter'ın Elmas Modeli Çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan'ın Karşılaştırılması. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Edirne: T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Boran, Ş. (2018). Su Ürünleri Sektör Raporu. Erişim tarihi: 25.10.2020. http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/izmirin_su_urunleri_sektoru_s_boran_4-17-2012%206-09-39%20pm.pdf
- Bulu, M., Eraslan, İ. H., & Barca, M. (2007). Türk Gıda Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi. Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 9(1), 311-335.
- Bulu, M., Eraslan, İ., & Kaya, H. (2006). Türk Elektronik Sektörünün Rekabetçilik Analizi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(9), 49-66.
- Çivi, E. (2001). Rekabet Gücü: Literatür Araştırması. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 8(2): 22-38.
- Dalkıran, G. (2019), "Türkiye Su Ürünleri Yetiştiriciliği İşletmelerinin Uluslararası Rekabetçilik Durumu Üzerine Bir Araştırma. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Karabük: Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- DSİ. (2019). Toprak Su Kaynakları, Erişim tarihi: 25.12.2019. <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/754>.
- Eraslan, İ., Bakan, İ., & Kuyucu, A. (2008). Türk Tekstil ve Hazırgiyim Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(13), 265-300.
- Ermış, U. B. (2008). AB Ortak Balıkçılık Politikası Kapsamında Ortak Piyasa Düzeni ve Türkiye'nin Uyumunu. T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara, Türkiye.
- FAO. (2019). Dünyada Balıkçılık ve Su Ürünleri Yetiştiriciliğinin Durumu - Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının Uygulanması (2018-Özet). 28 pp.
- FAO. (2020). The State of World Fisheries And Aquaculture - Sustainability In Action. Rome. 224 pp.
- İZTO. (2020). Balıkçılık ve Su Ürünleri Sektörüne Genel Bakış. Erişim Tarihi: 11.11.2020. http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/6414_1578925365.pdf
- Karaaslan, A. & Tuncer, G. (2010). Uluslararası Rekabet Gücünün Artırılmasında Temel Devlet Politikaları. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26, 1-24.

- Kuşat, N. (2019). Su Ürünleri Sektörü Rekabet Gücü Analizi: Türkiye ve Beş Lider Ülke Örneği. *Acta Aquatica Turcica*, 15(1), 43-54.
- McFridge, D. (1995). *Competitiveness: Concepts and Measures*, Ottawa, Ontario: Industry Canada Occasional Paper. Erişim tarihi: 27.10.2020. <https://www.ic.gc.ca/eic/site/eas-aes.nsf/eng/ra00039.html>
- OECD, (2016). *Review of Fisheries: Policies and Summary Statistics 2015*, OECD Publishing, Paris, 110.
- OKA. (2013). Su Ürünleri ve Balıkçılık Sektör Raporu. Erişim Tarihi: 11.11.2020. <https://www.oka.org.tr/assets/upload/dosyalar/su-urunleri-ve-balikcilik-sektor-raporu-39-85.pdf>
- Özer, K. O. (2012, Şubat). Türk Turizm Endüstrisinin Uluslararası Rekabet Gücünün Değerlendirilmesi: Elmas Modeli İle Türkiye İspanya Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Porter, M. E. (1990). *The Competitive Advantages of Nations* Harvard Business Review. Erişim tarihi: 07.11.2020. http://www.economie.ens.fr/IMG/pdf/porter_1990_-_the_competitive_advantage_of_nations.pdf
- SGB. (2019). Tarım Ürünleri Piyasaları. Erişim Tarihi: 11.01.2020. <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20Tar%C4%B1m%20C3%9Cr%C3%BCnleri%20Piyasalar%C4%B1/2019-Temmuz%20Tar%C4%B1m%20C3%9Cr%C3%BCnleri%20Raporu/2019-Temmuz%20Su%20C3%9Cr%C3%BCnleri.pdf>
- Şahin, T. (2002). Su Ürünleri Araştırmalarında Uygulanabilirlik. *Yunus Araştırma Bülteni*, (3), 4-5.
- Şahin, A. (2020). Su Ürünleri Yetiştiriciliğinde 7 kat Üretim Artışı. Erişim Tarihi: 16.11.2020. <http://www.turktarim.gov.tr/Haber/448/su-urunleri-yetistiriciliginde-7-kat-uretim-artisi>.
- Tatoğlu, E. (1996). The Turkish Automobile Industry In A Context of Porter's Diamond Framework. *Yönetim*, 7(24), 9-15.
- TAGEM. (2019). Su Ürünleri Sektör Politika Belgesi. Erişim tarihi: 15.11.2020. <https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM/Belgeler/yayin/Su%20Ürünleri%20Sektör%20Politika%20Belgesi%202019-2023.pdf>
- TİM. (2017). Döviz kuru artışları dış ticareti nasıl etkiliyor ?. Erişim tarihi: 02.11.2020. <https://tim.org.tr/tr/kose-yazarlari-can-fuat-gurlesel-doviz-kuru-artislari-dis-ticareti-nasil-etkiliyor->
- TÜBA. (2019). II. Gıda ve Sağlıklı Beslenme Sempozyumu Raporu -Su Ürünleri ve Sağlık. Erişim Tarihi: 17.10.2020. <http://www.tuba.gov.tr/tr/yayinlar/suresiz-yayinlar/raporlar/ii.-gida-ve-saglikli-beslenme-sempozyumu-raporu-su-urunleri-ve-saglik>
- TÜİK. (2020). Su Ürünleri İstatistikleri. Erişim tarihi: 05.11.2020. <http://www.tuik.gov.tr>
- Yazgan, A., ve Yiğit, S. (2013). Türk Sivil Havacılık Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(25), 421-445.